

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ОКРЕМИХ НАПРЯМІВ ПРАВОЗНАВСТВА

Костицька М. М.,
доктор права, адвокат

КРИТИКА БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ЗАСТОСУВАННЯ ФІЛОСОФІЇ У РАДЯНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (СТОСОВНО ДОКАЗІВ І ДОКАЗУВАННЯ)

Здійснено критичний аналіз спроб безпосереднього застосування філософських критеріїв і принципів у радянському кримінальному процесі, вказано на відсутність матеріального характеру, абсолютності її відносності істини, яка встановлюється у процесі доказування.

Ключові слова: докази; доказування; кримінальний процес.

Осуществлен критический анализ попыток непосредственного применения философских категорий и принципов в советском уголовном процессе, указано на отсутствии материального характера, абсолютности и относительности истины, которая устанавливается в процессе доказывания.

Ключевые слова: доказательства; доказывание; уголовный процесс.

In the article of Dr. of law M. M Kostytska it is given the critical analyze of attempts the direct using philosophical criteria and principals in the Soviet criminal process; it is pointed on an absence of the material character, absoluteness and relativity of the truth which is determined in a proving process.

Keywords: evidence; evidences; criminal procedure.

Філософія є формою духовної діяльності, спрямованої на постановку, аналіз і вирішення головних світоглядних питань. Вона виробляє цілісний погляд на світ і місце в ньому людини. Нині триває дискусія, що являє собою філософія: тільки світогляд і любомудрствуювання чи науку. Ми вважаємо її насамперед наукою. Про що свідчить виокремлення з неї етики, естетики, логіки, психології, соціології, філософії природознавства, релігії, історії, права та ін. Водночас філософія виступає методологією пізнання у всіх сферах буття і соціальної дійсності, у тому числі в юриспру-

денції. Філософія не підміняє собою галузеві науки, а озброює їх сучасним баченням світу, розумінням ролі конкретної науки в загальному пізнанні, сучасними методами пізнання. Ці останні, на відміну від методів галузевих наук, мають загальний характер і можуть застосовуватись у всіх науках. При цьому методи філософії мають застосовуватись не прямо, а внаслідок перероблення їх у систему положень, які можуть бути застосовані в конкретній науці. Для сучасного наукового пізнання методологічна проблематика має зростаюче значення. Філософія як методологія пізнання дає можливість зрозуміти і оцінити значення і межі застосування як методів окремих наук, так і загальнонаукових методів у їх зв'язку та взаємодії [1, с. 11–12]. Проблеми методології, ролі філософії у пізнанні нині розробляються меншою мірою, ніж у 70–80-х роках ХХ ст. Фахівці галузевих наук, передусім природничники, уникають дослідження методологічних проблем у “своїх” науках. З одного боку, вони мають “гіркий” досвід радянських часів, коли в будь-якій науковій праці викладання матеріалу слід було починати з цитат класиків марксизму-ленінізму і рішень партійних з’їздів, а з іншого – роботи в конкретних галузях науки мали керуватись філософським універсальним методом матеріалістичної діалектики. Доходило до таких абсурдів, як це мало місце з аграрієм, “народним академіком” Тимофієм Лисенком, який, ґрунтуючись на методи матеріалістичної діалектики (детермінуючою роллю матеріального середовища), намагався яру пшеницю “перевиховати” в озиму. Щось подібне мало місце і в юриспруденції. Коли внаслідок революцій, переворотів і громадянської війни (1917–1922 рр.) на теренах колишньої Росії була знищена наука, закриті або трансформовані університети, професори знищені фізично або вигнані за кордон, запроваджувалося “єдино правильне” вчення марксизму-ленінізму, а “Краткий курс истории ВКПб” став катехізисом, який давав відповідь на всі запитання. Теоретично обґрунтувати “красный террор”, практику ЧК, “революційних трибуналів” не брався ніхто. Хіба-що “професійні революціонери”, такі як Курський, Стучка, Криленко. Щоправда їх “теоретичні” викладки обернулися проти них у роки “великого терору”. І всі вони та й інші юристи (здебільшого – люди без освіти) потрапили під гільйотину принципу “революційної доцільності”. Але необхідно було приймати нове законодавство, трансформувати застаріле, російське законодавство. І добре, коли йшлося про зовсім нові галузі законодавства, такі як колгоспне законодавство, яке можна було почати з чистого аркуша. З класичними галузями законодавства, такими як кримінальне і кримінально-процесуальне існувала низка проблем. Запозичити “буржуазні” інститути, впроваджені

судовими реформами в Росії в 1864 р., не можна було. Теоретичні спроби обґрунтувати участь у кримінальному процесі адвоката-захисника чи змагальність сторін на початку 20-х років ХХ ст. викликали реакцію за традиційною схемою: “наукові” дискусії з участю “трудящих”, остракізм автора, публічне і в пресі “покаяння” в методологічних гріхах. Якщо ж “покаяння” не було, вченого чекало вигнання з роботи, неможливість працювати або й відправлення в “места не столь отдаленные” за казенний рахунок. Але жодна наука не може зупинитися в своєму розвитку, в тому числі наука кримінально-процесуального права. І щоб якимось убезпечити себе від ідеологічних нападок вигадали науку радянського кримінального процесу. (В інших країнах було німецьке, французьке, польське кримінально-процесуальне право). Тобто виділялася географічна специфіка цього права, а в СРСР – ідеологічна.

Водночас обов’язковою була критика буржуазних, імперіалістичних концепцій і теорій кримінального судочинства. І, звичайно, в обох випадках слід було опиратися на універсальний метод матеріалістичної діалектики. Що ж це таке матеріалістична діалектика, чому вона мала першорядне (навіть не теоретичне) практичне значення? І в цьому випадку все нове є нічим іншим як добре забутим старим.

Діалектика була започаткована в античні часи як мистецтво спору шляхом запитань і відповідей, як мистецтво класифікувати поняття. Пізніше діалектика визначалася як виділення в пізнаваному об’єкті протилежностей, суперечностей, які виступали стимулом для роздумів та знаходження на основі них нового рішення. Г. В. Ф. Гегель представив весь природний, історичний і духовний світ як процес, безперервний рух, зміну, перетворення і розвиток, і зробив спробу розкрити внутрішню суть і зв’язок цього розвитку. За Гегелем діалектика є таким переходом одного визначення до іншого, в якому виявляється, що ці визначення однібічні й обмежені, тобто містять заперечення самих себе. Тому діалектика є рушійним стимулом, душою будь-якого наукового розгортання думки і являє собою єдиний принцип, який вносить у зміст науки іманентний зв’язок і необхідність.

Погляди Гегеля “удосконалив” К. Маркс, який “перевернув з голови на ноги” діалектику Гегеля, скорегував її, поставивши в основу буття економічний детермінізм, створив діалектичний матеріалізм, який став новим світоглядом. “Діалектичним” він називається тому, що його підхід до явищ природи, його метод вивчення природи, його метод пізнання цих явищ є діалектичним, а тлумачення явищ природи, розуміння її явищ, його теорія – “матеріалістичною” (Сталін). У цій дефініції все “зрозуму-

міліше” і “логічніше”, ніж у Гегеля. Зрештою, розуміти не обов’язково, треба запам’ятати і повторювати (письмово та усно).

Метод матеріалістичної діалектики відзначається такими ознаками: все перебуває у зв’язку і взаємодії, все перебуває в русі, кількісні зміни переходять в якісні, боротьба суперечностей веде вперед. “На противагу метафізиці, що є методологічною базою буржуазних теорій про вічність капіталізму, реформістських теорій “мирного вrostання” капіталізму в соціалізм, марксистська діалектика озброює пролетарських революціонерів, борців за комунізм, яким знанням законів розвитку і революційних перетворень суспільства” [3, с. 266–268]. Що можна зрозуміти з таких дефініцій? Тому, щоб надати науковій подібності таким ідеологічним лозунгам і деклараціям, до 90-х років ХХ ст. у Радянському Союзі працювали в багатьох інститутах і на кафедрах тисячі людей. Оpubліковано тисячі наукових праць на тему методологічної ролі матеріалістичної діалектики. Тому на цій ниві дещо стало ясніше. Наприклад, відмінність між формальною логікою і діалектичною логікою.

Формальна логіка, будучи наукою про закони вивідного знання, тобто про закони отримання нових істинних знань логічним шляхом з інших істинних знань, не вдається в кожному конкретному випадку до досвіду і до історії мислення. Діалектична ж логіка, будучи наукою про загальні закони розвитку мислення, виходить із всебічного охоплення визначуваних предметів і врахування суспільної практики [3, с. 159].

Між першим і другим визначенням минуло двадцять років. Уже і розвінчання культу особи Сталіна, і хрущовська відлига минули, а у філософії діалектичного матеріалізму нічого не змінилося. Перемістимося ще на тридцять років уперед. Нині цитованого автора (І. П. Андреев) критикують як такого, що “ототожнив методологію з філософією. І хоча філософія є “душею методології”, її “ядром”, – стверджує опонент, – “все ж вона виступає не лише як метод пізнання природи, суспільства і мислення, але і як загальнотеоретична основа будь-якого дослідження. У філософії в найбільш узагальненій формі і в концентрованому вигляді виражено єдність теорії і методу”. І саме ця властивість філософії детермінує її органічний і глибокий зв’язок з іншими науками. Одночасно вказується, що “філософські узагальнення нерідко є “опосередкованими” в тому розумінні, що виражають найбільш суттєве в уже пізаному іншими науками: це зовсім не виключає їх науковості також і тому, що вони самостійно розробляють методологічні підстави дослідження будь-якого об’єкта. Цим самим філософські підстави, разом із загально- і конкретнонауковими засобами пізнання, утворюють

загальнонаукову методологію, яка однак не є єдиною методологічною наукою, оскільки на її основі формуються в різних галузевих науках свої методологічні шляхи, методи і прийоми вивчення спеціальних об'єктів". Саме тому не можна понижувати методологію до конкретного рівня і визнавати її окремою наукою. Вона, очевидно, може бути лише "загальною" чи "всезагальною" [24, с. 22–23, 87–89]. Таким чином, якщо викласти наведені висловлювання своїми словами, що таке філософія, а що таке методологія і матеріалістична діалектика, то може виникнути серйозна проблема (як і у наведених міркуваннях): слів багато – змісту мало. Звичайно, ці змоглядні, абстрактні спори можна б залишити філософам і теоретикам; хай дискутують, можливо ще через кілька десятиліть ситуація і проясниться. Але питання має практичну площину. Шість десятиліть дискусій про те, що є завданням доказування у кримінальному процесі, яку істину треба встановити (абсолютну, відносну, об'єктивну, матеріальну), були не лише кабінетними спорами. У цей період практика кримінального судочинства була безпосередньо (а не опосередковано) пов'язана з науковою, оскільки чільні керівники державних органів були "обтяжені" вищими академічними титулами та ще й писали трактати, які для слідчої і судової практики мали таке ж значення, як праці класиків марксизму-ленінізму для науки, освіти, культури.

Ще в 1926 р. А. Я. Вишинський, ректор Московського університету, зазначав: "Процес юридичного доказування значно складніший, глибший і ширший від звичайного логічного утворення силогізмів... а рабське дотримання вимог абстрактної логіки може завести суд далеко від тої самої істини, яка є предметом всіх його зусиль. У кримінальних справах суду доводиться зіштовхуватися з надзвичайно заплутаними, внутрішньо суперечливими обставинами; одна логіка не вкаже правильного шляху вирішення. І суддя повинен мислити діалектично: саме для нього істина не повинна бути абстрактною, а завжди конкретною" [5, с. 485–486]. Таким чином, судді при доказуванні у кримінальному процесі, метою якого є встановлення істини, запропоновано не дотримуватися логіки (науки про закони мислення), а мислити "діалектично". Про "діалектичність", "матеріалістичну діалектику" ми вже зазначали вище. І що цікаво в цьому плані: з А. Я. Вишинським погоджується його головний опонент М. С. Строгович, який вів полеміку понад 30 років (уже й після смерті автора наведених міркувань). Він зазначає, що А. Я. Вишинський по суті правий, оскільки одної формальної логіки для правильного вирішення справи мало, і можливо, що в окремих справах можуть бути створені не одна, а декілька доско-

на них логічних версій, а отже, питання про те, на якій із них слід зупинитися, формально-логічним шляхом вирішити не можна, і тому вирішальним моментом тут буде внутрішнє переконання судді, яке не може бути виражене в термінах логіки” [6, с. 187].

Ці слова були написані автором у 1955 р. у книзі “Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе” тоді, коли вже почала наставати “хрущовська відлига”. Незважаючи на це, один з провідних радянських учених у сфері науки кримінального процесу продовжував ставити під сумнів логіку в доказуванні, і висував на перше місце внутрішнє переконання судді. Під внутрішнім переконанням судді слід було розуміти впевненість у тому, що він дав правильну оцінку всім наявним у справі доказам, і що рішення, яке ухвалив суддя, є правильним [7, с. 120]. (У новітній українській шеститомній “Юридичній енциклопедії” терміна “внутрішнє переконання” немає).

Отже, у викладених міркуваннях прослідковувались такі позиції:

1) суд не може ґрунтувати свої рішення на формальній логіці;
 2) у справі може бути кілька логічно обґрунтованих версій (можна подумати, що від цього формальна логіка і її закони скасовуються; навіть при десятках версій по одній справі вони вибудовуються на базі логічних конструкцій, інакше вони не є версіями);

3) вибрати одну з версій логічним шляхом неможливо; звичайно вибір може бути досягнутий завдяки інсайту (озарінню) чи катарсису (звільнення від емоційного напруження, “пропускання” у свідомість відкинутих ідей, бажань, образів пам’яті та ін.), але чи багато суддів здатні на інсайти і катарсис? Чи може все-таки здебільшого вибір здійснюється правильним логічним шляхом, перебиранням варіантів, визначенням найбільш ймовірного, підтвердженого доказами варіанта?

4) головне в доказуванні не логіка (і, навіть, не докази), а внутрішнє переконання судді. Впевненість судді, яка є основою внутрішнього переконання, є доволі суб’єктивною, хоча може мати й об’єктивні підстави. Уявімо собі, що суддя прийняв рішення у справі, базуючи його на суб’єктивних переживаннях, емоційному ставленні до учасників процесу і наявних доказів. Що буде з таким рішенням при його апеляційному чи касаційному перегляді? Запитання риторичне. Таке рішення безспірно буде скасовано.

Інша справа, коли рішення судді ґрунтується на внутрішньому переконанні, в основі якого лежить оцінка наявних доказів, їх доброякісність, наукова обґрунтованість. При цьому діють закони формальної логіки, відповідно до яких у судді і формується внутрішнє переконання. Звичайно, не можна відкидати у внутрі-

шньому переконанні емоційні фактори, інтуїцію, але вони не можуть відігравати первинну роль: ця роль належить логіці. Можна ще стверджувати, що судити “за внутрішнім переконанням” означає “судити по совісті” [8, с. 267]. Напевно, судити по совісті суд повинен завжди і всюди. Але, якщо в оцінці доказів, прийнятті рішення він буде базуватися насамперед “на совісті”, то це вже буде не український суд континентальної системи права, а суд англосаксонської системи права, що є вже зовсім іншим питанням, іншими проблемами.

Концепцію значимості внутрішнього переконання судді підтримували такі вчені, як В. Д. Арсенєв, О. О. Ейсман, І. Й. Мухін, П. О. Недбайло, А. Л. Рівлін, А. О. Старченко та багато ін. Щоправда, були і противники цієї концепції – М. М. Полянський, М. О. Чельцов-Бebutov.

І. Й. Мухін пов’язував “внутрішнє переконання” із “соціалістичною правосвідомістю”. Він зазначав, що пов’язаною з внутрішнім переконанням суддів і органів слідства є соціалістична правосвідомість, яка є частиною загального соціалістичного світогляду, основою якого є діалектичний і історичний матеріалізм. Вона є однією із форм суспільної свідомості і виражає ставлення радянських людей до правових явищ і законів нашої держави, є вирішальним фактором формування внутрішнього переконання органів слідства і суду, однією з необхідних умов правильного вирішення справи. Соціалістична правосвідомість як вираження філософсько-правових і моральних поглядів і уявлень радянських людей покликана сприяти успішному здійсненню правосуддя, зміцненню законності, вирішенню завдань боротьби із злочинністю, попередженню правопорушень. Важливу роль соціалістична правосвідомість відіграє і при оцінці судових доказів, і при встановленні істини у справі [9, с. 69].

Отже, внутрішнє переконання є мірилом істинності, вини, доказаності її у справі. Але воно визначається “соціалістичною правосвідомістю”, яка, у свою чергу, є формою суспільної свідомості, а остання визначається марксистсько-ленінською філософією, діалектичним матеріалізмом. Складно і заплутано. Після 1917 р. було простіше. Була “революційна свідомість” і “правосвідомість” пролетаріату, відповідно до якої і діяли органи слідства і суду, визначали, хто винен, а хто ні, чи достатньо наявних даних для підтвердження вини. Результати домінування “революційної” чи “соціалістичної” свідомості при винесенні судових рішень добре прослідковуються при розгляді справ про “ворогів народу”: розгляді справ без адвоката, в закритому засіданні і з вироком, написаним від руки на одному аркуші. Застосування терміна “соціалістична правосвідомість” у такому

разі – це пряме некритичне перенесення категорій другої частини марксистсько-ленінської філософії – історичного матеріалізму – в юриспруденцію. Прикметник “соціалістична” у цьому разі є ідеологічною підстраховкою. “Правосвідомість” як категорія є формою суспільної свідомості, що відображає ставлення суб’єктів правовідносин до чинного права та похідних від нього правових явищ. Якщо йдеться про ставлення до права, що діяло в соціалістичному суспільстві, то якою могла бути правосвідомість як не соціалістичною? Звичайно, частина членів суспільства могли свідомо відкидати таке право і таке суспільство, але це дуже незначний відсоток. Тому “соціалістична” правосвідомість, законність, правопорядок – це ідеологічні формули, до яких закликали ті, хто про це писав, для того, щоб їх не запідозрили в ідеологічній ерисі. Українська наука кримінального процесу, на жаль, донині обтяжена пережитками і атавізмами попереднього історичного періоду, хоча відбувається процес позбавлення від цих схоластичних нашарувань та від усього негативного багажу минулого.

Водночас у науці кримінального процесуального права залишається проблемним питання встановлення істини у процесі доказування.

У радянському кримінальному процесі при визначенні його цілей і принципів російської дореволюційної науки було запозичено положення, що кримінальний процес спрямований на встановлення істини. Російський професор Л. Є. Владіміров, ґрунтуючись на роботах логіків Бена і Кірхера, зазначав, що у кримінальному процесі встановлюється два види істин: ті, які пізнаються безпосередньо, інтуїтивно, “прямою свідомістю”, і ті, які пізнаються за допомогою інших істин [10, с. 3]. М. С. Строгович вже у 30-х роках ХХ ст. розвинув це положення і писав, що метою кримінального процесу є встановлення фактичних обставин справи в повній відповідності з дійсністю, тобто встановлення істини у справі. Ці міркування були зафіксовані в низці підручників (для курсів, юридичних шкіл, вузів, для військових юристів тощо), і після нескінченних повторів у роботах зазначеного автора вони викладалися і в роботах інших авторів, і так триває донині [11, с. 25]. Лише в останні роки в підручниках з кримінального процесу не згадується, що метою процесу є встановлення об’єктивної істини. Щоправда, в українській науці були винятки і раніше. Професори Київського університету ім. Т. Г. Шевченка І. С. Галаган та Д. С. Суслло ще в 60-х роках минулого століття, виділивши чотирнадцять принципів кримінального процесу, не знайшли серед них місця принципу встановлення об’єктивної істини [12, с. 22–23].

Істина у філософії визначається як адекватне відображення дійсності суб'єктом, відтворення її такою, як вона є поза і незалежно від свідомості. Вона ще може бути об'єктивною, під якою розуміють незалежний від людини і людства зміст знання. За формою істина суб'єктивна, оскільки вона є властивістю людського знання, за змістом істина об'єктивна, оскільки не залежить від свідомості, а зумовлена відображеним у ній матеріальним світом. Радянські філософи ввели в науковий обіг поняття “абсолютна” і “відносна” істини. Вони возвели їх у ранг філософських категорій, в яких розкривалася діалектика пізнання об'єктивної істини. При цьому “абсолютна” істина трактувалася як повне, точне, вичерпне відображення об'єкта у свідомості суб'єкта, а “відносна” істина – це неповне, неточне, часткове, приблизне відображення об'єкта, яке внаслідок своєї незавершеності змінюється, поглиблюється, уточнюється у процесі розвитку пізнання [13, с. 7].

Російські та інші зарубіжні філософи вже відмовляються від диференціації істини на відносну і абсолютну, українські ж філософи вже в новітніх виданнях продовжують стверджувати, що є абсолютна і відносна істини, і що це категорії філософії. І нині абсолютну істину також розуміють як повне, вичерпне знання про дійсність, а відносна істина означає крок уперед у пізнанні абсолютної істини.

Наведені визначення істини сьогодні піддаються критиці (оскільки вони не підтвержені цитатам класиків марксизму-ленінізму). Так, оскільки істина пов'язана із пізнанням, а воно векторно спрямоване в майбутнє і невичерпне, то й наші знання неминуче змінюються і вдосконалюються, поповнюються. Іншими словами, ми не можемо ніколи досягти повного, вичерпного знання, воно буде завжди відносне як і відносною завжди є істина. А те, що автори наведених вище міркувань вважають відносну істину нічим іншим як процесом пізнання істини, шляхом до неї, тобто відбувається змішування суті явища і процесу його досягнення. У цьому разі, як і в попередньому (із правосвідомістю), вчені юристи спробували перенести в готовому вигляді філософські категорії в науку радянського кримінально-процесуального права. (Щоправда, впродовж 70-х років така тенденція мала місце не лише в юридичних, а й інших гуманітарних та природничих науках). Такі підходи прослідковуються у працях А. Вінберга, О. Герцензона, С. Голунського, М. Гродзинського, М. Полянського, О. Трусова та ін. Але найбільшою мірою це виявилось у роботах М. С. Строговича. Михайло Соломонович, звичайно, видатний процесуаліст, і відстоювання ним у 30–50-ті роки ХХ ст. у радянських умовах презумпції невинуватості, принципу змагальності, права обвинуваченого на захист, законності й

обґрунтованості судових вироків та ін. вимагало не тільки наукової ерудиції, принциповості, а й мужності і сміливості. М. С. Строгович таким був. Але, водночас, багато його праць присвячено аналізу абсолютної, відносної, об'єктивної, матеріальної істини. А це, на нашу думку, стимулювало в науці процесуального права безплідну схоластичну дискусію, непотрібну "ідеологізацію" і "філософізацію" кримінального процесу. Щоправда, слід робити поправку на час, епоху, коли жив і творив учений. Звичайно, на фоні висловлювань А. Я. Вишинського (Генерального прокурора СРСР і промотора "Великого терору") про те, що можливе вирішення справи на основі "максимальної вірогідності" фактів, які встановлюються, вимога М. С. Строговичем об'єктивної, абсолютної і матеріальної істини могла б трактуватися як громадянська спроба засобами науки протистояти не тільки опоненту (А. Я. Вишинському), а й усій кримінальній політиці держави. Проте засоби такого "протистояння" явно "спекулятивні" (за Г. В. Ф. Гегелем). Такі міркування слід би поставити в заслугу їх авторів у період 30–50-х років. Але вказані положення висловлювались автором у 60–80-х роках ХХ ст. І вплив їх має місце і до сьогодні.

У чому ж полягає матеріальність істини?

Матеріальною істиною у кримінальному процесі, на думку М. С. Строговича, є повна відповідність висновків слідства і суду об'єктивним фактам дійсності [14, с. 15]. Провідні радянські вчені процесуалісти, які колективно підготували два видання фундаментальної "Теорії доказів в радянському кримінальному процесі" (без М. С. Строговича), а саме: Р. Белкін, А. Вінберг, В. Дорохов, О. Ейман, Л. Карнеєва, Г. Кочаров, Г. Міньковський, І. Михайловська, І. Петрухін, О. Ратінов, С. Степичев, В. Танасевич і Н. Якубовський фактично підтримали позицію М. Строговича, і стверджували, що під матеріальною, об'єктивною істиною у кримінальному процесі слід мати на увазі відповідність висновків слідства, суду про факти, які мають значення для справи, цим самим фактам, як вони відбулися в дійсності [15, с. 127].

Щодо терміна "істина", ми вже висловились. Слід з'ясувати, що означає термін "матеріальна". Термін "матеріальна" має походження від латинського *materia* – матерія, матеріал. А матерію слід розуміти як речовину, будівельні матеріали, будівельний ліс, деревину. Термін "матерія" набув філософського значення внаслідок калькування слова *mater* – мати. У філософії під матерією розуміють субстанцію, для якої характерна протяжність, вага, сприйнятливість до форми будь-якого виду. У марксистсько-ленінській філософії під матерією розуміють, посилаючись на В. І. Леніна, філософську категорію для позначення об'єктивної

реальності, що надана людині в її відчуттях, яка копіюється, фотографується, відображається нашими почуттями, існуючи незалежно від них. Тобто матерією є те, що дано людині в її відчуттях, а наприклад, ультразвук чи інфрачервоні промені, які людина не сприймає (але їх добре можуть сприймати інші живі організми), матерією, отже, не є. Як і відкриті недавно торсійні поля, що являють собою вічний і незнищений інформаційно-енергетичний континіум, теж матерією не є.

Напевно, прикметник “матеріальна” був доданий до поняття “істина” для того, щоб підкреслити “приземленість” істини, яка встановлюється у кримінальному процесі. Тієї істини, яка пов’язана із зміною фізичних (матеріальних) об’єктів. Вони змінюються у процесі й унаслідок злочину. Водночас, якщо слідство і суд встановлює “матеріальну” істину, то вже жодних ідеологічних сумнівів бути не може. Вона і об’єктивна, і абсолютна. Єдино правильна. Як і рішення, що у відповідності з нею прийняте. Ще напевно спрацював закон аналогії. Якщо діалектика “матеріалістична”, то вона правильна, не те, що просто “діалектика”, яка може бути і ідеалістична, і буржуазна, і гегелівська, і платонівська, і ін. Матеріалістична ж діалектика може бути тільки марксистсько-ленінською. Можливо, відмова від поняття “істина” у кримінальному процесі – це “перебір”. Такі принципи кримінального процесу, як вільна оцінка доказів та безпосереднє їх дослідження (іноді називають цей принцип “всєбічного, повного і об’єктивного дослідження справи”) звичайно пов’язані зі встановленням істини, але повністю не вичерпують його. Якщо принципом встановлення істини вважати не можна, то це може бути визначене як мета кримінального процесу. І аналіз у цьому напрямі був би доречним.

Таким чином, пряме запозичення філософських знань у кримінальний процес, спроба впровадити філософські категорії (та ще й “забарвлені” ідеологією) у сферу судочинства, були неефективними. Після сімох десятиліть учені-процесуалісти не тільки відкинули ці намагання, а й не намагаються трансформувати чи конкретизувати філософські знання в юридичну науку загалом, та в науку кримінально-процесуального права зокрема. Очевидно, крайності при цьому зайві: чи то “насаджування” готових філософських категорій і законів, чи повна відмова від них. Але для того, щоб зрозуміти потребу у філософії в теорії і практиці доказування, необхідно здійснити позитивістський аналіз останніх, визначивши їх зміст, класифікацію і джерела.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ушаков Е. В. Введение в философию науки / Ушаков Е. В. – М. : Экзамен. – 2005.

2. Короткий філософський словник / за ред. М. Розенталя і П. Юдіна. – К. : Держполітвидав, 1952.
3. Андреев И. Д. Проблемы логики и методологии познания / Андреев И. Д. – М. : Наука, 1972.
4. Керимов Д. А. Методология права / Керимов Д. А. – М. : Аванта, 2000.
5. Вишинский А. Л. Доказательство / А. Л. Вишинский // Энциклопедия государства и права. Вып. 2. – М. : 1925–1926.
6. Строгович М. С. Избранные труды / Строгович М. С. – Т. 3. – Теория судебных доказательств. – М. : Наука, 1991.
7. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія та ін. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1983.
8. Трусов А. И. Основы судебных доказательств / Трусов А. И. – М. : Госюриздат, 1960.
9. Мухин И. И. Важнейшие проблемы оценки судебных доказательств в уголовном и гражданском судопроизводстве / Мухин И. И. – Л. : ЛГУ, 1974.
10. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Ч. общ. и особ. / Владимиров Л. Е. – 3-е изд. – СПб : Типог. “Труд”, 1910.
11. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : [навч. посіб.] / Тертишник В. М. – К. : Юрінком Інтер, 1999.
12. Галаган І. С. Кримінальний процес Української РСР / Галаган І. С., Сушло Д. С. – К. : Вища шк., 1970.
13. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1973.
14. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / Строгович М. С. – М. : Изд. АН СССР, 1955.
15. Теория доказательств в советском уголовном процессе. – [изд. 2-е испр. и доп.]. – М. : Юрид. лит., 1973.